

NARAȚIUNI ȘI CONTRANARAȚIUNI STRATEGICE SPRE O SOCIOLOGIE A SECURITĂȚII

LUCIAN DUMITRESCU*

ABSTRACT

STRATEGIC NARRATIVES AND COUNTERNARRATIVES TOWARDS A SOCIOLOGY OF SECURITY

The article brings under scrutiny the issue of strategic narratives and counternarratives. It works from two basic assumptions. According to the first assumption, security should be explored as a process. This process, according to the second assumption, is an intersubjective one, which means security could be examined as a constant negotiation between elites and population with respect to the sense of threats. The School of Copenhagen has deemed this negotiation securitization. What differentiates my approach from the one proposed by the School of Copenhagen, is that I lay emphasis on population, as the most important actor of the securitization process. Under such circumstances, I argue that sociology is able to explore security events. I also part ways with the School of Copenhagen's approach because I argue that security discourse includes strategic narratives which are used by elites to interpret security events in line with a certain political interest. The article advances some theoretical solutions for the study of strategic narratives, and in its last part, the article scrutinizes the issue of strategic counternarratives.

Keywords: security, securitization, the Copenhagen School, strategic narratives, counternarratives.

INTRODUCERE

Din punct de vedere factual, evenimentele explică prea puțin. Sensul evenimentelor depinde, preponderent, de modul în care sunt narate și interpretate. Administrația Bush a interpretat atentatele teroriste de la 11 septembrie 2001 ca un act de război împotriva Americii. Din acel moment, Statele Unite au început să

* Researcher, the Institute of Sociology of the Romanian Academy, Bucharest; e-mail: dulust@gmail.com.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 5–6, p. 419–435, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

lupte împotriva terorismului mai ales cu mijloace militare, iar în acest sens, războiul din Afganistan și războiul din Irak sunt exemple elocvente. Însă, mai multe state occidentale – Germania, Olanda, Belgia, Norvegia – n-au fost de acord cu această interpretare. Motivul ținea de implicarea NATO în operațiuni împotriva terorismului, aspect care ar fi alterat profund profilul alianței. În aceste condiții, susțineau reprezentanții statelor amintite mai sus, NATO nu ar mai fi fost o alianță militară, ci ar fi semănat mai degrabă cu o forță de poliție (Rupp, 2006: 95). În pofida acestor temeri, generate de faptul că NATO nu elaborase o linie de acțiune precisă împotriva terorismului înainte de 11 septembrie 2001, articolul V era invocat pentru prima dată în istoria alianței în data de 12 septembrie 2001.

Dar imediat apărea un paradox. Invocarea apărării colective era contestată chiar de către aliații europeni. Ministrul de externe francez, Hubert Vedrine, declara că invocarea articolului V nu limita în niciun fel libertatea de acțiune a fiecărui aliat. Ministrul german de externe, Joschka Fischer, era preocupat de rolul Germaniei în operațiunile militare patronate de Statele Unite, în vreme ce ministrul belgian de externe, Louis Michel, declara abrupt: „nu suntem în război” (Rupp, 2006: 96). Această reacție a aliaților europeni, apărută aproape imediat după invocarea articolului V, i-a făcut pe unii ambasadori NATO să declare că alianța a avut de suferit. Tensiunea de fond provenea de fapt din interpretarea atentatelor teroriste de la 11 septembrie 2001. Administrația George W. Bush a interpretat aceste atentate ca un act de război împotriva Statelor Unite. Reprezentanții statelor din Vechea Europă, etichetă ce-i aparține secretarului apărării, Donald Rumsfeld, n-au fost convinși că cel mai eficient instrument de luptă împotriva terorismului este forța armată. În cazul Statelor Unite, războiul împotriva terorismului implica mai ales mijloace militare. În cazul Vechii Europe, lupta împotriva terorismului presupunea o acțiune concertată a poliției, instituțiilor judiciare și a serviciilor secrete. Și, doar în ultimă instanță, utilizarea forței militare. O interpretare distinctă a aceluiași act producea deci implicații majore de securitate. Războiul interpretărilor avea să continue și un an mai târziu, când președintele Bush includea în definiția terorismului statele deviante (*rogue states*), care dețineau arme de distrugere în masă. Printre acestea se număra și Irakul, care, cum s-a descoperit ulterior, nu deținea rachete balistice. Statele europene nu au fost de acord cu extinderea definiției terorismului la statele deviante și nici cu practicile de securitate subsecvente, respectiv schimbarea de regim politic prin intervenție militară. Vechea Europă producea deci o contranarațiune strategică.

Articolul propune o dezbatere teoretică al cărei scop îl reprezintă schițarea fundamentelor unei sociologii a securității. În acest sens, articolul pleacă de la două premise. Prima se referă la faptul că securitatea nu este un substantiv, ci mai degrabă un verb. Mai precis, securitatea este un proces. Iar acest proces, potrivit celei de a doua premise a articolului, este unul intersubiectiv. Ceea ce înseamnă că elita (politică, militară, tehnocrată) interacționează cu publicul (sau cu anumite segmente din cadrul acestuia) pentru a stabili sensul și intensitatea amenințării

asupra unui obiect de referință. Practicile de securitate subsecvente decurg din sensul atribuit amenințării, așa cum s-a observat mai devreme. Din definirea atentatelor teroriste ca act de război decurg anumite practici de securitate. Din definirea atentatelor teroriste ca luptă împotriva terorismului derivă cu totul alte practici de securitate. Interacțiunea elite – public se numește securizare, iar instrumentul prin care o entitate (individ, grup etnoreligios, partid politic, instituție a statului etc.) este construită ca amenințare de securitate este narațiunea strategică. Susținerea centrală a articolului este că populația, nu statul, reprezintă cea mai importantă variabilă a dezbaterii despre securitate înțeleasă ca proces. Dacă lucrurile stau astfel, atunci sociologia și sociologii au competența teoretico-metodologică de a pătrunde în câmpul studiilor de securitate. În prima secțiune, articolul prezintă procesul securizării și rolul major jucat de narațiunile strategice în marketizarea amenințării. Prima secțiune propune totodată o rafinare a abordării securizării, avansată de Școala de la Copenhaga. În a doua secțiune este prezentat sensul narațiunilor strategice, pentru ca în a treia secțiune să fie prezentate câteva direcții teoretice de explorare a discursului de securitate. Ultima secțiune discută contranarațiunile strategice.

2. PROCESUL SECURIZĂRII

Sociologic, securitatea poate fi abordată din mai multe puncte de vedere. În primul rând, instituțional. Dezbaterea despre state *building* și nation *building*, adică despre construcția instituțiilor tangibile și a celor intangibile, este, în esență, o discuție despre securitate. Chestiunea devine mai inteligibilă în cazul așa-numitelor state slabe, adică a acelor state apărute în urma destrucției imperiilor. Aceste state au fost obligate să construiască simultan atât statul-național cât și statul-națiune, cu alte cuvinte, capacitățile instituționale și propriul „regim de adevăr”. Drept urmare, baza de putere socio-instituțională a acestor state a fost incomparabil mai mică decât a statelor care începuseră construcția statului-național în Evul Mediu, respectiv a statelor care demaraseră procesul de lizibilizare a socialului cu câteva secole mai devreme de debutul modernității. Pentru că deja erau instituții militare și extractive eficiente, aceste state au construit mai facil națiunea în epoca modernă. A doua abordare sociologică a securității este un mix instituțional/comunicațional și se referă la explorarea legitimității, drept cea mai subtilă formă de putere a statului. Din această perspectivă, sunt studiate mai ales procesele prin care statele „banalizează” națiunea și simbolistica națională. Iar a treia perspectivă sociologică de cercetare a securității, utilizată în acest articol, este una de tip comunicațional. Sensul atribuit amenințărilor de securitate se negociază de către actorul securizării cu populația. Cu alte cuvinte, amenințările de securitate au și o componentă construită social, iar credibilitatea socială a acestei componente depinde atât de narațiunile strategice utilizate, cât și de adaptarea acestor narațiuni la cultura de securitate specifică.

Pentru încadrarea conceptuală a securității ca proces, Școala de la Copenhaga a inventat termenul de securizare. În procesul securizării, actorul securizării (statul, o instituție a statului, un actor non-statal) prezintă populației – sau unei comunități etno-politice – vulnerabilitățile majore ale unui obiect de referință și amenințările la adresa acestuia din urmă. Dacă vulnerabilitățile obiectului de referință nu vor fi remediate sau dacă amenințarea nu va fi respinsă, atunci obiectul de referință poate fi distrus. Pentru evitarea acestui deznodământ se impune luarea unor măsuri de urgență, respectiv adoptarea unei politici publice particulare, care alocă resurse pentru protejare obiectului de referință fără dezbateri publice din cauza urgenței situației. Prin urmare, când vorbim despre securitate, vorbim despre amenințările la adresa unui obiect de referință (stat, instituție a statului, atributele culturale ale unei comunități etnoreligioase, ecosistem, economie regională, drepturi ale omului etc.). Securizarea se referă la modul în care actorul securizării, făcând apel la metafore, analogii, stereotipuri, emoții etc., conferă sens amenințării care pândește obiectul de referință, astfel încât populația să înțeleagă de ce se impun măsuri excepționale pentru combaterea amenințării și protejarea unui obiect de referință particular, cu rezonanță comunitară, publică (Balzacq, 2011: 3). Metaforele, analogiile, stereotipurile, emoțiile utilizate de actorul securizării pentru a face inteligibilă o amenințare de securitate pentru populație sunt încapsulate în narațiuni strategice. Din acest motiv, discursul de securitate nu poate fi separat de narațiunile strategice, care difuzează imagini ale amenințării. Este foarte important ca aceste imagini să fie în acord cu cultura de securitate a unei populații, astfel încât populația (formată însă din diferite publicuri) să înțeleagă despre ce amenințare este vorba, iar practica alocării de resurse pentru combaterea unei amenințări specifice să capete legitimitate.

Noutatea majoră adusă de Școala de la Copenhaga în câmpul studiilor de securitate a fost aceea a caracterului intersubiectiv al securității. Potrivit lui Buzan, Waever, de Wilde și altor intelectuali care au activat în cadrul Școlii, actorul securizării negociază cu o audiență implementarea anumitor măsuri de securitate (Stritzel, 2014: 13). Ceea ce se negociază, de regulă, prin intermediul narațiunilor strategice, este tocmai sensul amenințării. Evident, publicul nu va fi de acord cu anumite practici de securitate dacă acestea vor fi percepute ca fiind disproporționate în raport cu tipul și intensitatea amenințării. Dar tocmai această „negociere” a sensului amenințării pare să fi scăpat teoreticienilor Școlii. Mai precis, Buzan și Waever consideră că securizarea este un *speech act*, respectiv un discurs al securității. Dacă discursul securității este eficient, atunci „prin intermediul acestuia se construiește un sens intersubiectiv în cadrul unei comunități politice de a trata ceva ca amenințare existențială față de un obiect de referință valorizat, ceea ce va susține apelul pentru măsuri urgente și excepționale pentru gestionarea amenințării” (Buzan și Waever, 2003: 49). Neajunsul major al concepției Școlii asupra securizării rezidă în următorul fapt: potrivit Școlii de la Copenhaga, procesul de alocare excepțională a resurselor pentru combaterea unei amenințări devine legitim în mod automat, chiar în momentul în care actorul

securizării a descris situația *de facto*, cu condiția respectării unor condiții formale (*felicity conditions*). Aceste condiții formale se referă la respectarea unor rigori de comunicare (Balzacq, 2011: 11). Dacă acestea sunt respectate, contextul se va modifica. Adică un loc sigur se transformă într-unul nesigur, la nivelul percepțiilor. Teoreticienii Școlii au supralicitat viziunea lui Bourdieu asupra autorității. Astfel, capacitatea de persuasiune a actorului securizării, dublată de reputația socială a acestuia, ar fi, în viziunea Școlii, condiții suficiente pentru ca populația să accepte o anumită interpretare pentru o amenințare de securitate (Stritzel, 2007: 365). Și aici survine eroarea. *Felicity conditions* de mai devreme sunt condiții necesare pentru ca discursul securității să fie eficient. Dar nu sunt și suficiente, de vreme ce publicul este cel care, în ultimă instanță, acceptă sau nu sensul atașat unei amenințări de securitate, precum și practicile de securitate care derivă de aici (Vuori, 2008: 75). În aceasta rezidă elitismul Școlii de la Copenhaga. Și anume, în aceea că discursul securității este văzut ca un fapt în sine, capabil să altereze percepțiile de securitate asupra unui context doar prin respectarea unor condiții formale de comunicare.

Prin urmare, critica majoră adusă Școlii de la Copenhaga constă în concentrarea teoriei securizării asupra unui singur actor, de regulă un reprezentant al statului, ale cărui capacități persuasive și reputație socială sunt supraevaluate. Narațiunea strategică (*speech act*) difuzată de un astfel de actor securizant ar schimba indubitabil percepția de securitate asupra unui context, în viziunea Școlii de la Copenhaga, care nu ia în discuție populația și cultura de securitate a acesteia. Dacă-i vorbești unei populații rurale, care încă trăiește în cadrele economiei naturale, de amenințarea nucleară, populația respectivă nu va înțelege despre ce este vorba. Discursul securității nu-i va produce populației respective emoțiile vizate de actorul securizării, afară de cazul în care amenințarea nucleară va fi inclusă într-o narațiune magico-religioasă.

Să enumerăm, dincolo de aspectul de mai sus, principalele critici aduse procesului securizării imaginat de Școala de la Copenhaga. În primul rând, ignorarea populației. Legitimitatea oricărui discurs de securitate depinde de acceptarea acestuia de către publicul larg. Iar legitimitatea este tocmai ingredientul principal care asigură perenitatea unei practici de securitate (Balzacq, 2015: 5). O practică de securitate nelegitimă nu poate dura, va fi expusă și erodată de *hidden transcript*, adică de binecunoscutul discurs ascuns adus în discuție de James Scott. Și aici apare una dintre erorile fundamentale ale Școlii de la Copenhaga, care identifică doar trei actori ai procesului securizării: obiectul de referință (obiectul amenințat), actorii securizării (cei care declară deschisă procedura de alocare excepțională a resurselor în vederea combaterii amenințării printr-un *speech act*) și actorii funcționali (actorii implicați într-un domeniu de securitate și care sunt afectați de procesul securizării, precum, de pildă, o companie care populează masiv). E facil de observat că în schema securizării propusă de Școala de la Copenhaga nu intră populația.

În al doilea rând, Școala de la Copenhaga ignoră importanța contextului și a culturii de securitate specifice, respectiv a referențialului local de securitate (simbolică, practici, istorie) la care trebuie adaptat discursul securității (*speech act*). „Cu alte cuvinte, discursurile de securitate trebuie legate și analizate în contextul unor cadre sociale și câmpuri de semnificație particulare, precum și în cadrul unor secvențe și continuități istorice mai ample” (Stritzel, 2014: 45–46). Nu în ultimul rând, schema de analiză a securizării se complică în cadrul noii abordări. Dacă Școala de la Copenhaga accentua importanța actorilor securizării, a obiectului de referință și a actorilor funcționali, Școala de la Copenhaga 2.0 propune un alt model al securizării. Acesta include patru componente, respectiv *descriere*, *prezentarea amenințării*, *solicitarea de acțiune* și *etichetele specifice*. Bunăoară, discursul securizării statelor deviante (*rogue states*), elaborat de Statele Unite în perioada post-Război Rece, *descria* aceste state ca făcând parte dintr-o axă a răului și fiind conduse de nebuni cu degetul pe butonul nuclear (*ibidem*: 146). Statele deviante erau *prezentate*, în acest discurs, ca o amenințare directă de securitate pentru Statele Unite. *Acțiunea solicitată* pentru contracarea acestor state viza diferite practici de securitate, de la diplomația neproliferării nucleare până la strategia *containment*-ului și la schimbarea de regim politic. În ceea ce privește *etichetele*, statele deviante erau prezentate publicului american ca fiind în afara legii sau conduse de nebuni ori monștri. Începând cu anul 2003, statele deviante (*rogue states*) care dețineau arme de distrugere în masă au fost asociate, în discursul de securitate al Statelor Unite, cu terorismul. În cele din urmă s-a demonstrat că Irakul nu deținea arme de distrugere în masă, deși pentru prezentarea acestei realități au fost articulate numeroase narațiuni strategice. Secțiunea următoare dezbate sensul narațiunilor strategice.

2. NARAȚIUNILE STRATEGICE

În științele sociale, narațiunile sunt utilizate de regulă cu două înțelesuri. Într-o primă accepțiune, narațiunile reprezintă o metodă de cercetare antropologică, utilizată pentru investigarea indivizilor (Cihodariu, 2012: 30). Într-o a doua accepțiune, utilă pentru acest articol, narațiunile sunt instrumente de construcție a realității. Apariția unui eveniment ne obligă să producem o narațiune (interpretare) despre acesta pentru a-i fixa sensul. Incapacitatea traducerii unui eveniment prin atribuirea unei semnificații fixe poate bulversa viața unui individ. Cu alte cuvinte, în absența unei narațiuni/povești/interpretări a evenimentului apare insecuritatea. Acesta este și rolul discursului de securitate. De a fixa semnificația unui eveniment specific. „Narațiunile strategice sunt instrumente prin intermediul cărora actorii politici încearcă să construiască o interpretare comună a trecutului, prezentului și viitorului politicii mondiale cu intenția de a influența comportamentul actorilor interni și internaționali” (Miskimmon *et al.*, 2017). Reținem deci că narațiunile

strategice sunt instrumente prin care se impun sensuri realității pentru a produce anumite tipuri de comportamente. Iar în condițiile în care rolul puterii este tocmai acela de a genera conduite, rezultă că narațiunile strategice sunt instrumente de putere.

Didactic vorbind, narațiunile strategice sunt de trei feluri. În primul rând, *narațiunile strategice sistemice* sau *constitutive*, cele care comunică publicului modul cum este structurată politica mondială, care sunt principalii actori și cum stau lucrurile în sistemul internațional. Războiul Rece, Războiul împotriva terorismului, ascensiunea Chinei sau neoimperialismul Rusiei sunt astfel de narațiuni strategice cu rol sistemic. Urmează *narațiunile strategice identitare*, legate de valorile centrale ale unui actor și de amenințările la adresa acestora. Dacă identitatea sacră a „Occidentului” include valori precum economie de piață, stat de drept și drepturi ale omului, atunci această identitate este amenințată de referențialul „democrației suverane”. De altfel, binomul identitate/alteritate este fundamental pentru înțelegerea logicii securității. Nu în ultimul rând, există *narațiuni strategice despre o politică publică*, care accentuează importanța normativă a acesteia, ca de exemplu protejarea mediului înconjurător în folosul generațiilor viitoare. Narațiunile strategice au o structură simplă, de tip normativ. Dacă nu se întâmplă asta, consecința este insecuritatea. Cu alte cuvinte, orice întârziere în declanșarea securizării, adică a alocării de resurse pentru combaterea unei amenințări, va avea ca efect distrugerea obiectului de referință. Pe scurt, alternativa la ordine este dezordinea. O narațiune devine strategică atunci când prescrie un tip de ordine care servește unor interese particulare. Trebuie spus că orice narațiune strategică este formată din două ingrediente majore: putere și comunicare. Joncțiunea dintre putere și comunicare construiește adevăruri (cadre mentale), adică impune evenimentelor interne și internaționale sensurile dorite de *establishment*. Ceea ce înseamnă că narațiunile strategice generează percepții, emoții, conduite, adică *realitate socială*.

Arătam în debutul articolului că evenimentele explică puțin din punct de vedere factual. Sensul atribuit evenimentelor derivă mai ales din modul în care acestea sunt narate sau interpretate (Krebs, 2015: 70). Iar pentru fixarea sensului unor evenimente, inclusiv sau poate mai ales a acelorora din zona securității, narațiunile strategice joacă un rol fundamental. Narațiunea strategică este un instrument de putere prin excelență, întrucât este utilizată pentru transformarea haosului în ordine (Schöpflin, 2010). Pe scurt, construcția socială a ordinii este imposibilă în afara narațiunilor strategice, care au astfel rol legitimant pentru emitent. Construcția socială a ordinii este o acțiune politică, de diseminare a reprezentărilor despre adversarul ordinii. Se profilează astfel discursul amenințării, care este format din narațiuni strategice ce securizează. Aceste narațiuni definesc o entitate ca amenințare de securitate.

Un exemplu ar putea fi util pentru ca lectorul să înțeleagă cum acționează o narațiune strategică. Exemplul se referă la Federația Rusă. Pentru *nomosul* (ordine)

politic proiectat de Federația Rusă, principalul adversar a fost și continuă să fie Occidentul. Securizarea Occidentului e deja o practică discursivă tradițională în Rusia. Bunăoară, panslaviști precum Nicolai Danilevski și Constantin Leontiev percepeau și descriau Vestul nu numai ca diferit de Imperiul Țarist, dar simultan și ca o amenințare spirituală pentru acesta din urmă. Din securizarea Occidentului de către panslaviști decurgea o serie de recomandări geostrategice, precum controlul asupra strâmtorilor Bosfor și Dardanele, dominația politică asupra Europei Centrale și de Est (transformată în zonă-tampon prin intermediul Tratatului de la Varșovia), precum și controlul asupra Turciei, care era puțin atinsă de „virusul” modernizării, în viziunea panslaviștilor. Caracterul „autentic” al Imperiului Țarist era asigurat de doctrina celei de a Treia Rome, formulată în debutul secolului al XVI-lea, care susținea că Imperiul Țarist reprezenta succesorul spiritual al Imperiului Bizantin, drept pentru care Moscova înlocuia Constantinopolul ca a Treia Romă. Doctrina, un exemplu clar de narațiune strategică, nu numai că statua superioritatea civilizațională a Moscovei în raport cu o „Europă” clamată de alte centre cu alonjă imperială, dar simultan spațializa amenințarea. Pericolul venea din afara granițelor controlate de Moscova, granițe care erau echivalente cu cele ale ortodoxiei ruse. În perioada interbelică, Lenin afirma din nou „autenticitatea” Rusiei în raport cu o Europă „falsă, putredă și burgheză” (Neumann, 2017: 176). De această dată, criteriul utilizat era cel al luptei de clasă. Controlată de proletariat, Uniunea Sovietică reprezenta „adevărata” Europă. După prăbușirea URSS, în anul 1991, „occidentalii” Elțin și Kozîrev au declarat că „Rusia este Europa”, așa apărând strădaniile de integrare a Federației Ruse în instituțiile de securitate occidentale, precum și programul de privatizare soldat, la începutul anilor '90, cu colapsul economic al Federației Ruse. În 1993, fosta elită sovietică experimenta o resurrecție religioasă subită. Foștii ofițeri KGB elaborau o narațiune strategică de tip religios, gândită drept contrapondere la narațiunea occidentală a drepturilor omului. Un număr din *Izvestia*, din 2007, publica un articol intitulat „Declinul Europei”. Declinul era generat mai ales de practicile sexuale, cu accent pe homosexualitate (*ibidem*). Cu alte cuvinte, Europa se confrunța cu un deficit spiritual, pe care Federația Rusă îl putea reface printr-o revoluție conservatoare. Deloc întâmplător, tot în 2007, era înființată fundația *Russkiy Mir*, ca proiect de promovare a limbii și culturii ruse la nivel internațional, cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe și al Ministerului Educației și Științei (Van Herpen, 2016). Un an mai târziu, în 2008, era formalizată colaborarea dintre *Russkiy Mir* și Biserica Ortodoxă Rusă. Reapărea astfel „simfonia bizantină”. Dar o „simfonie bizantină” care, din 2008 încoace, a statuat superioritatea valorilor tradiționale față de drepturile omului și care, în acest mod, a securizat sistematic discursul occidental legat de drepturile omului. În 2014, după debutul Crizei din Ucraina, Ministerul Culturii din Federația Rusă publica un concept al politicii culturale a statului, ce prevedea că „Rusia nu este Europa”. În 2017, ministrul de externe al Federației Ruse declara că raporturile dintre Federația Rusă, Europa și Statele Unite ale Americii nu vor mai fi ca odinioară (Neumann, 2017: XIV).

Valorile tradiționale și democrația suverană sunt temele centrale ale narațiunii strategice de tip constitutiv, elaborată și diseminată de Federația Rusă din 2008 încoace. O narațiune strategică de tip constitutiv definește sistemul internațional, referențialul acestuia (valori și practici), precum și identitatea actorilor din sistem (Miskimmon *et al.*, 2013). Evident că narațiunea strategică a Federației Ruse intră în coliziune cu narațiunea strategică constitutivă a Occidentului, cu valori precum drepturile omului, statul de drept și economia de piață. Dar această narațiune strategică, a cărei miză este prezentarea Federației Ruse ca mare putere, are perioade de flux și de reflux. Când elita rusă percepe că este marginalizată de Occident, arborează narațiunea strategică „Rusia nu este Europa”. Europa este astfel securizată, granița simbolică dintre „noi” și „ei” devine impenetrabilă, iar Europa se transformă în alteritatea absolută a Rusiei. Granița dintre „noi” și „ei” se estompează însă atunci când Statele Unite colaborează cu Rusia, cazul Operation Enduring Freedom, acțiune demarată în 2001. Deci, când elita de la Kremlin percepe că nu este marginalizată în raport cu jocurile de putere ce au loc la nivel internațional, Europa nu mai este alteritatea absolută a Rusiei, ci doar o alteritate parțială, ceea ce face ca Europa să nu mai fie un spațiu al amenințării pentru Rusia, cu consecința reluării dialogului politic și de securitate dintre părți (Makarychev, 2014). Secțiunea următoare își propune să schițeze câteva direcții teoretice pentru cercetarea narațiunilor strategice.

2.1. DIRECȚII TEORETICE PENTRU CERCETAREA NARAȚIUNILOR STRATEGICE

Explorarea narațiunilor strategice ca politică a reprezentărilor se poate face pe tronsoanele deja clasice al studierii discursului în relațiile internaționale. În acest sens, Jennifer Milliken propune trei direcții de cercetare (Milliken, 1999). Prima dintre acestea vizează *discursul ca sistem de semnificații*. Premisa abordării, o combinație de constructivism și poststructuralism, este că indivizii sunt cei care stabilesc semnificații prin intermediul sistemelor simbolice. Este utilizată abordarea relațională saussuriană, potrivit căreia obiectele sunt plasate într-un sistem de semnificații simbolice care diferențiază un obiect de altul. Dar și abordarea opozițiilor binare a lui Derrida, potrivit căreia atributele binare – modern/tradițional sau Lumea occidentală/Lumea a III-a – generează relații de putere, de superioritate morală a elementului privilegiat din cadrul binomului (Derrida, 1981). A doua direcție de cercetare sugerată de Milliken este cea a *producției discursive*, care vizează, în primul rând, explicarea modului în care un discurs ajunge dominant în relațiile internaționale, iar, în al doilea rând, modul în care discursul prevalent „produce realitatea socială pe care o definește” (Milliken, 1999: 242). În fine, a treia abordare identificată de Milliken pentru studierea discursului în relațiile internaționale se referă la *jocul practicii (play of practice)*. Mai exact, este vorba de explorarea modului de reproducere a discursului dominant. Discursul este considerat deschis și instabil, ceea ce face ca

reproducerea sa să nu fie întotdeauna un succes, mai ales în cazul în care el întâmpină rezistență, adică atunci când este concurat de o contranarațiune strategică. Un exemplu este cel al cunoașterii subordonate, un discurs alternativ exclus sau redus la tăcere de discursul dominant. Această a treia abordare propusă de Milliken propune studierea modului în care discursul alternativ, al cunoașterii subordonate, a funcționat în raport cu discursul dominant.

Holger Stritzel restrânge abordările avansate de Milliken la diferența dintre puterea discursului (*power of discourse*) și puterea din cadrul discursului (*power in discourse*) (Stritzel, 2012). Prima abordare, de tip poststructuralist, examinează modul în care discursul modelează identitățile, înțelese ca structuri istorice de fixare a sensului. A doua abordare, a puterii în cadrul discursului, seamănă cu teoria câmpului propusă de Bourdieu. Mai precis, puterea în cadrul discursului cercetează resursele pe care le au la dispoziție diferiți actori pentru a „crea, contesta, schimba sau amenda structurile de semnificații existente” (*ibidem*: 550), cu posibilitatea de a instituționaliza noi structuri discursive cu profil hegemonic. Stritzel respinge însă ambele abordări pentru a alege o analiză sociologică a discursului. Mai exact, Stritzel argumentează că mai ales analiza de tipul puterii discursive (*power of discourse*) creează premisele *discursului total*, care lipsește de autonomie actorii sociali, înfățișați doar ca exponenți pasivi ai discursului dominant. Din acest motiv, Stritzel preferă abordarea sociologică a discursului, în tradiția lecturării neomarxiste a discursului, ce are în studiile de securitate un reprezentant ca Jutta Weldes (Weldes, 1996). Astfel, abordarea critică a discursului consideră că practicile lingvistice sunt înrădăcinate și subordonate practicilor sociale. Din această perspectivă, sfera socială capătă prioritate, fiindcă discursul este acțiune socială, iar textele sunt expresia exterioară a acesteia. Securizarea devine astfel o politică a intertextualizării, ceea ce înseamnă că acțiunea de fixare a sensului se produce într-o structură de semnificații mai largă și preexistentă, care limitează însă elasticitatea narațiunilor strategice. Un exemplu în acest sens este oferit de Ira Chernus cu *apocalypse management* sau discursul securității naționale din Statele Unite (Chernus, 2006). Potrivit lui Chernus, singurul mod în care Statele Unite conferă sens securității este prin promovarea insecurității. Securitatea nu ar mai avea sens în absența inamicilor și a discursului fricii și al pericolului. Din acest motiv, arată Chernus cu referire la narațiunile strategice neoconservatoare, Statele Unite inventează monștri doar pentru a-i distruge, ceea ce, în realitate, generează și mai multă insecuritate. Deci, fără acești monștri, nu se poate vorbi de securitate în Statele Unite. De fapt, monștrii la care se referă Chernus și care constau în supraevaluarea amenințării comuniste sau a celei teroriste, nici măcar nu sunt distruși (Chernus, 2006: 33, 205). Sunt mai degrabă supuși unui proces de îngrădire (*containment*), ceea ce asigură recurența discursului potrivit căruia „existența națiunii noastre este amenințată ca niciodată până acum” (*ibidem*: 206). Consecința: apariția statului de (in)securitate națională. În Statele Unite deci, securizarea inamicului (re)produce teama în rândul populației. Ca atare, analiza de

discurs nu trebuie redusă doar la analiza textelor, așa cum procedează poststructuraliștii. Pentru Thierry Balzacq, imaginile amenințării, pe care le produce procesul de securizare, sunt fapte sociale, „care capătă obiectivitate în cadrul relației dintre actorul securizării și public în contexte specifice” (Balzacq, 2013: 27). Iată deci că abordarea sociologică, de care este apropiată abordarea critică din studiile de securitate, constituie un alt unghi de analiză pentru explorarea narațiunilor strategice. Secțiunea următoare discută contranarațiunile strategice, antidotul care poate disipa semnificația pe care intenționează să o fixeze o narațiune strategică specifică.

3. CONTRANARAȚIUNI STRATEGICE

Contranarațiunea strategică neagă interpretarea unui eveniment de securitate, propusă de actorul securizării. Am precizat în debutul acestui articol faptul că aliații europeni ai Statelor Unite din cadrul NATO, mai exact cei din Vechea Europă, au considerat, pe de o parte, că e vorba mai degrabă de o luptă, și nu de un război, împotriva terorismului, iar, pe de altă parte, au respins extinderea definiției terorismului la statele deviate (*rogue states*) care dețineau arme de distrugere în masă. „Niciun membru al coaliției nu a crezut în mod real metanarațiunea administrației Bush privind războiul împotriva terorismului” (de Graad *et al.*, 2015: 49). Din interpretări diferite ale unui eveniment de securitate derivă practici distincte de securitate. Iar tensiunile din cadrul NATO privind războiul din Irak, început în anul 2003, precum și implicarea alianței în acest conflict, au fost exemple elocvente pentru aserțiunea de mai devreme.

Narațiunea strategică a Statelor Unite privind războiul împotriva terorismului a produs reacții nu numai în rândul aliaților din NATO. Reacții au apărut și printre cetățenii americani, în rândul cărora s-a profilat ceea ce James C. Scott numea discursul informal sau discursul ascuns (*hidden transcript*) (Scott, 1987). Diferența dintre discursul oficial (*public transcript*) și discursul informal sau discursul ascuns (*hidden transcript*) a fost propusă de James C. Scott în urma unei cercetări antropologice întreprinse în anii '70 în Malaezia rurală, bulversată la acea vreme de efectele perverse ale Revoluției Verzi, susținută, printre altele, de Fundațiile Ford și Rockefeller din Statele Unite. Cu această ocazie, Scott descoperea că bârfa, bancurile, munca de mântuială, lipsa de la serviciu, incendierea recoltelor, protestele de mică intensitate etc. constituiau strategeme utilizate de țăranii săraci împotriva puștinilor îmbogățiți de pe urma Revoluției Verzi, care polarizase masiv mediul rural din Malaezia. În Statele Unite, discursul informal generat de narațiunea strategică a luptei împotriva terorismului a fost articulat de diferite asociații profesionale. Dintre acestea, s-au distins Asociația Bibliotecarilor din Statele Unite (American Library Association) și Centrul pentru Drepturi Constituționale (Center for Constitutional Rights). Bibliotecarii au protestat

împotriva prevederilor *Patriot Act*¹ legate de verificarea datelor utilizatorilor de către agenți FBI, fără mandat din partea unui judecător. Politica bibliotecilor publice din Statele Unite era aceea de a distruge fișierele utilizatorilor privind circulația cărților, atunci când acestea nu mai erau necesare. După atentatele teroriste din 11 septembrie 2011, FBI a descoperit că mai mulți atacatori consultaseră lucrări de specialitate din domeniul aviației în bibliotecile publice din America. Așa a apărut o prevedere *Patriot Act*, în temeiul căreia, în cazul unei investigații FBI, bibliotecarii nu aveau voie să discute procesul căutării fișierelor unui utilizator, conținutul acestora și profilul utilizatorului. De asemenea, în astfel de situații, bibliotecarii nu puteau solicita consiliere legală din partea unui avocat. O descriere amănunțită a demersului inițiat de Asociația Bibliotecarilor din Statele Unite pentru modificarea *Patriot Act* ar fi fastidioasă. Aspectul important este că o asociație profesională a șarjat discursul de securitate al guvernului american, subliniind necesitatea protejării datelor cu caracter personal, și concomitent a drepturilor cetățenilor americani, în contextul în care firme private din Statele Unite au oferit acces nelimitat guvernului la datele angajaților, fără consimțământul acestora din urmă.

O altă asociație profesională care a șarjat discursul de securitate al guvernului american a fost Centrul pentru Drepturi Constituționale, care a contestat eticheta de „inamic combatant”. Eticheta respectivă producea un efect major în privința prizonierilor suspecți de terorism de la Guantanamo, în sensul că anula prevederile celei de-a Treia Convenții de la Geneva, care stipula că situația legală a unui prizonier de război urma să fie stabilită de un tribunal competent. Și, într-adevăr, ordinul militar semnat de președintele Bush la 13 noiembrie 2001 anula prevederile Convenției de la Geneva în privința suspecților de terorism. Dacă un astfel de suspect era etichetat drept „inamic combatant” de către guvernul american, atunci cazul său nu mai era judecat de un tribunal competent, ci de o comisie militară, iar deținutul rămânea în custodia Ministerului Apărării (Balzacq, 2015: 73). În acest mod, drepturile civile ale deținutului se evaporau. În urma demersului Centrului pentru Drepturi Constituționale, Curtea Supremă de Justiție a Statelor Unite statua, în aprilie 2004, că deținuții străini aflați în custodia Ministerului Apărării la închisoarea din Guantanamo aveau dreptul să consulte un avocat și să conteste deținerea. A fost nevoie de un an pentru aplicarea deciziei Curții Constituționale. Guvernul american a impus ca avocatul sau translatorul unui astfel de deținut să obțină un aviz de securitate. Un an mai târziu, în 2005, o altă decizie a Curții Constituționale stabilea că prevederile Convenției de la Geneva se vor aplica în pofida etichetei de „inamic combatant”. Demersul Centrului pentru Drepturi

¹ USA Patriot Act constituie un act legislativ elaborat de Congresul SUA și semnat de președintele George W. Bush în data de 26 octombrie 2001. Actul conținea prevederi specifice privind războiul împotriva terorismului. USA Patriot Act este, de fapt, abrevierea titlului actului legislativ, care se numea *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism*.

Constituționale demonstrează modul cum un aspect securizat poate fi repolitizat și, în cele din urmă, desecurizat (*ibidem*: 79).

Pentru ca o narațiune strategică să aibă succes, aceasta trebuie să îndeplinească mai multe condiții. Narațiunile strategice securizează, adică marketizează amenințarea. În cele ce urmează voi da câteva exemple de contranarațiuni strategice care au încercat să legitimizeze participarea militară a anumitor state, membre și nemembre NATO, în Războiul din Afganistan. Unele dintre aceste narațiuni au fost mai puțin eficiente, în sensul că populația nu a susținut implicarea militară a propriului stat în războiul din Afganistan. Prima condiție a eficienței unei narațiuni strategice ține de indicarea cu precizie a scopului misiunii (de Graaf *et al.*, 2015: 9). În al doilea rând, narațiunea ar trebui să accentueze succesul misiunii, respectiv progresele făcute de misiunea militară în teatrul de operațiuni. Apoi, o narațiune strategică trebuie să fie coerentă, adică să precizeze clar de ce a fost nevoie de utilizarea forței militare. Dar cea mai importantă condiție a succesului unei narațiuni strategice este absența uneia sau mai multor contranarațiuni strategice care să propună o altă interpretare a unui eveniment de securitate. Cel mai eficient antidot pentru blocarea apariției contranaraunilor strategice este consensul elitelor, situație mai degrabă rară astăzi în politica mondială. E de așteptat, într-o atare situație, ca narațiunea strategică guvernamentală să fie concurată de una sau mai multe contranarațiuni strategice. În această situație, contează care dintre acestea devine dominantă și de ce, în raport cu concurențele sale (*ibidem*: 242).

În anul 2002, Polonia trimitea 200 de militari în Afganistan. Efectivul a crescut până în 2007 la 1 200 de militari. Prezentată de ministrul de externe polonez Radoslaw Sikorski, narațiunea strategică a guvernului polonez argumenta faptul că legătura dintre istoria Poloniei și cea a Afganistanului este mult mai strânsă decât s-ar putea crede. Lupta de eliberare a afganilor de sub opresiunea sovietică, în perioada 1979–1989, ar fi ajutat lupta de eliberare a polonezilor, o conexiune la care puțini s-ar fi gândit. Mai exact, rezistența afganilor împotriva Uniunii Sovietice ar fi slăbit priza geopolitică a Moscovei asupra Europei Centrale, ceea ce ar fi condus la căderea Zidului Berlinului în 1989 (*ibidem*: 271). Din acest motiv, populația Poloniei ar trebui să ajute societatea afgană în lupta acesteia pentru pace și stabilitate. Priza acestei narațiuni strategice asupra opiniei publice a fost însă extrem de slabă. În 2008, 73% dintre polonezi solicitau încetarea participării militare a Poloniei în Afganistan. Aceste procent s-a menținut neschimbat până în 2012. Explicația pentru mefiența opiniei publice privind participarea Poloniei la războiul din Afganistan, precum și la cel din Irak, constă în contranarațiunea strategică articulată de opoziția politică din Polonia, care a erodat sistematic narațiunea morală propusă de Sikorski. Contranarațiunea strategică a opoziției a pedalat pe două teme: tema economică și tema politică. Opoziția a susținut că o țară precum Polonia, cu o situație financiară relativ incertă, nu-și permite să se angajeze în campanii militare peste mări și țări. De asemenea,

opoziția a argumentat faptul că acțiunea militară a Poloniei nu era decât o strategemă politică prin care guvernul Varșovia, unul cu orientare de stânga, dorea să fie bine perceput de administrația neoconservatoare de la Washington.

Cazul Olandei este mai sugestiv decât cel al Poloniei. În Olanda, imprecizia narațiunii strategice articulate de guvern în legătură cu prezența militară olandeză în Afganistan a condus în cele din urmă la căderea cabinetului Balkende. Olanda s-a implicat în războiul din Afganistan în 2005 cu 1 200 de militari, pentru ca în perioada 2008–2010 efectivele să crească până la 2 000 de militari. Prima narațiune strategică a guvernului olandez privind implicarea militară în Afganistan apărea în 2006. Aceasta susținea că militarii olandezi au ca obiectiv aducerea stabilității, securității și reconstrucția regiunii care le fusese alocată. A doua narațiune strategică a fost elaborată câteva luni mai târziu și a fost difuzată de ministrul apărării Kamp. Acesta preciza că prezența militară a Olandei în Afganistan este justificată de lupta împotriva terorismului internațional, de loialitatea față de NATO, precum și de dorința de a susține implementarea obiectivelor ONU. Apărea astfel confuzia. Trupele olandeze erau implicate în operațiuni de luptă în Afganistan sau doar în operațiuni de menținere a păcii? Situația a devenit și mai confuză atunci când guvernul olandez a lansat narațiunea strategică 3D – Defense, Diplomacy, Development. Abordarea nu era neapărat inovatoare, de vreme ce fusese deja utilizată de Statele Unite, Canada și Marea Britanie. Noutatea acestei narațiuni strategice a constat mai degrabă în reinterpretarea succesului. Care nu mai era unul de tip militar, ci mai degrabă unul conferit de un nou mod de abordare a războiului, concretizat într-o conduită specifică a soldaților olandezi în Afganistan. Aceștia mergeau pe bicicletă, cu mitralierele la spate, sau chiar pe jos, și stăteau de vorbă cu localnicii. Imaginea contrasta puternic cu aceea a soldaților americani, care patrulau în vehicule blindate și erau pregătiți să deschidă focul în orice moment. Foarte rar, soldații americani discutau cu localnicii. În pofida eforturilor guvernului olandez, contranarațiunea strategică apărută a fost contondentă, puternic susținută de toate partidele de opoziție și a valorificat confuzia precizată mai sus. În Afganistan, militarii olandezi participau la o operațiune de luptă sau la o operațiune de reconstrucție social-instituțională? Cabinetul Balkende a replicat în două moduri acestei contranarațiuni strategice. În primul rând, cu narațiunea strategică 3D de mai sus, Defense, Diplomacy, Development. Iar în al doilea rând, cu narațiunea *ink spot* (*punctul de cerneală*), care reliefa aspectul preciziei chirurgicale a implicării militare a Olandei în Afganistan. Zona de acțiune a militarilor olandezi a fost cartografiată sistematic de diferite talk-showuri, iar extinderea teatrului de operațiuni era raportată constant la imaginea și aria punctului de cerneală. Abordarea de tipul *ink spot* corespundea dorinței a peste 86% dintre cetățenii olandezi, intervievați în 2007 în cadrul unei anchete a German Marshall Fund of the United States, ca trupele olandeze din Afganistan să fie implicate în efortul de reconstrucție a țării. Doar 46% dintre subiecți doreau ca militarii olandezi să ia parte la operațiuni militare. E sugestiv deci că guvernul Balkende a narat prezența

militară a Olandei în Afganistan în acord cu preferințele populației. Cu toate acestea, contranarațiunea strategică a opoziției s-a dovedit extrem de erodantă, fapt care a dus în cele din urmă la prăbușirea guvernului. În februarie 2010, cabinetul Balkende se prăbușea din cauza incapacității politice de a impune continuarea prezenței militare a Olandei în Afganistan.

4. ÎN LOC DE CONCLUZIE

Primele tentative de „sociologizare” a studiilor de securitate au apărut la jumătatea anilor '90, când experții Școlii de la Copenhaga au punctat, pe de o parte, faptul că securitatea reprezintă un proces social, care înseamnă mai mult decât apărarea, adică sensul militar atribuit securității pe tot parcursul Războiului Rece, iar, pe de altă parte, securitatea este un proces intersubiectiv, respectiv un proces în cadrul căruia amenințarea este construită social prin interacțiunea dintre elite și populație. Aceasta înseamnă deci că amenințarea are atât o componentă obiectivă, cât și una subiectivă. Mai exact, evenimentele de securitate devin inteligibile pentru populație ca urmare a interpretării acestora, prin intermediul narațiunilor strategice, furnizate de experții de securitate și de reprezentanții *establishmentului* politic. Factual deci, un eveniment nu se transformă automat într-unul de securitate. Pentru a deveni astfel, evenimentul în sine are nevoie de un înțeles de securitate care i se atribuie prin intermediul narațiunilor strategice în cadrul procesului securizării. Pe scurt, securitatea este (și) o construcție socială. Reprezentanții Școlii de la Copenhaga au încercat deci să spargă monopolul militarilor asupra studiilor de securitate, dar reușita lor a fost doar una parțială. Pentru că, așa cum reiese din secțiunea a doua a acestui articol, unde este detaliat procesul securizării, experții Școlii de la Copenhaga au continuat să atribuie în procesul securizării un rol covârșitor statului și unul marginal populației. Din acest motiv, în studiile de securitate a apărut, la începutul anilor 2000, Școala de la Copenhaga 2.0, care a „sociologizat” suplimentar, în două moduri, dezbaterea despre studiile de securitate. În primul rând, prin aducerea în discuție a faptului că semnificația unei amenințări de securitate nu se poate institui printr-un *speech act*, respectiv printr-un simplu act discursiv. Școala de la Copenhaga stabilise că o practică de securitate era eficientă dacă era una legitimă. Ce nu înțeleseseră reprezentanții Școlii era faptul că discursul de securitate diseminat de experți aparținând unor instituții publice legitime constituia o condiție necesară, dar nu și suficientă, pentru ca populația să accepte semnificația pe care elita dorea să o atribuie unui eveniment de securitate.

Pentru ca discursul securității să fie cu adevărat legitim, în procesul de atribuire a unui anumit sens pentru o amenințare de securitate trebuiau luate în calcul o serie de variabile instituționale, precum contextul instituțional local și cultura locală de securitate. Argumentul era acela că amenințările de securitate

rezonează cu experiențele de (in)securitate ale unei comunității specifice. Iar a doua noutate adusă de Școala de la Copenhaga 2.0 a fost conceptul de *securitate pozitivă*. Dominată de miliari, securitatea negativă stabilește că, în afara statului, nu mai există alți actori de securitate. În plus, din această perspectivă, securitatea este echivalentă cu practici violente și emoții negative, mai ales teamă și furie. Securitatea pozitivă ține mai degrabă de securitatea umană și vine cu o altă abordare. Din perspectiva securității pozitive, practicile de securitate trebuie să genereze încredere și să creeze capacități. Din acest motiv, emoțiile subsecvente securității pozitive sunt siguranța și stabilitatea, iar practicile aferente sunt nonviolente. Securitatea pozitivă pune deci accent pe conceptul de securitate cotidiană, adică pe capacitatea instituțiilor publice de a genera predictibilitate pentru cetățean în mod constant, rutinier. Securitatea pozitivă aduce în centrul dezbaterii cetățeanul și populația în ansamblul ei.

În concluzie, securitatea nu este eminent un substantiv, ci trimite mai degrabă la un verb, adică la un proces. Iar acesta este unul intersubiectiv – în cadrul lui elita (diferite secțiuni din cadrul acesteia) și publicul (sau anumite categorii de publicuri) negociază sensurile atribuite amenințării. Din acest motiv, sociologia are capacitatea euristică de a explora evenimente de securitate. Școala de la Copenhaga a adus în discuție procesul securizării ca proces de marketizare a amenințării. Procesul securizării constituie modalitatea de alocare a resurselor, în mod excepțional, pentru protejarea unui obiect de referință de o amenințare iminentă. Procesul securizării este declanșat, potrivit Școlii, de un *speech act*, adică de un discurs de securitate. Discursul de securitate conține narațiuni strategice, ce conferă o anumită semnificație unui eveniment de securitate, astfel încât practicile de securitate subsecvente, necesare pentru înlăturarea amenințării, să fie considerate legitime de către populație. Succesul securizării este condiționat de abilitatea actorului securizării de a persuadea populația și, astfel, de a legitima practicile de securitate subsecvente. Modul în care populația percepe atât discursul securității, cât și practicile de securitate are o importanță fundamentală pentru legitimitatea și stabilitatea unui regim politic.

BIBLIOGRAFIE

1. Balzacq, Thierry (ed.) (2011). *Securitization Theory. How security problems emerge and dissolve*, New York: Routledge.
2. Balzacq, Thierry (ed.) (2015). *Contesting security. Strategies and logics*, New York: Routledge.
3. Buzan, Barry, Ole Waever (2003). *Regions and Powers*, Cambridge: Cambridge University Press.
4. Chernus, Ira (2006). *Monsters To Destroy. The Neoconservative War on Terror and Sin*, London: Paradigm Publishers.
5. Cihodariu, Miriam (2012). „Narratives as Instrumental Research and as Attempts of Fixing Meaning. The Uses and Misuses of the Concept of Narratives”, în *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, vol. 3, p. 27–43.
6. De Graaf, Beatrice, George Dimitriu, Jens Ringsmose (ed.) (2015). *Strategic Narratives, Public Opinion, and War*, New York: Routledge.

7. Derrida, Jacques (1981). *Positions*, Chicago: University of Chicago Press.
8. Gjørsv, Gunhild Hoogensen (2012). „Security by any other name. Negative security, positive security, and a multi-actor security approach”, in *Review of International Studies*, vol. 38, p. 835–859.
9. Krebs, Ronald R. (2015). *Narrative and the Making of US National Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
10. Lipschutz, Ronnie D. (ed.) (1995). *On Security*, New York: Columbia University Press.
11. Makarychev, Andrey (2014). *Russia and the EU in a Multipolar World. Discourses, Identities, Norms*, Stuttgart.
12. Milliken, Jennifer (1999). „The Study of Discourse in International Relations. A Critique of Research and Methods”, in *European Journal of International Relations*, 5: 225, p. 225–254.
13. Miskimmon, Alister, Ben O’loughlin, Laura Roselle (2013). *Strategic Narratives. Communication Power and the New World Order*, New York: Routledge.
14. Miskimmon, Alister, Ben O’loughlin, Laura Roselle (ed.) (2017). *Forging the World. Strategic Narratives and International Relations*, University of Michigan: Ann Arbor.
15. Neumann, Iver B. (2017). *Russia and the Idea of Europe. a study in identity and International Relations*, New York: Routledge.
16. Rupp, Richard E. (2006). *NATO after 9/11. An Alliance in Continuing Decline*, New York: Palgrave Macmillan.
17. Schöpflin, George (2010). *The Dilemmas of Identity*, Tallinn: TLU Press.
18. Scott, James C. (1987). *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale University Press.
19. Stritzel, Holger (2007). „Towards a Theory of Securitization. Copenhagen and Beyond”, in *European Journal of International Relations*, 13: 357, p. 357–383.
20. Stritzel, Holger (2012). „Securitization, power, intertextuality. Discourse theory and the translations of organized crime”, in *Security Dialogue*, 43: 6, p. 549–567.
21. Stritzel, Holger (2014). *Security in Translation. Securitization Theory and the Localization of Threat*, London: Palgrave Macmillan.
22. Van Herpen, Marcel H. (2016). *Putin’s Propaganda Machine. Soft Power and Russian Foreign Policy*, London: Rowman & Littlefield.
23. Vuori, Juha (2008). „Illocutionary Logic and Strands of Securitization. Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders”, in *European Journal of International Relations*, 14: 65, p. 65–99.
24. Weldes, Jutta (1996). „Constructing national interest” in *European Journal of International Relations*, 2: 3, p. 275–318.

